

על הפרשה

❖ תורה מחשבה ומוסר ❖ פרשת תצוה - זכור ❖ ט' אדר תש"פ ❖

פרשת השבוע

"ואתה תצוה" (כו, כ).

כתב בעל הטורים, לא הזכיר משה בזה הסדר, מה שאין כן בכל החומש, שמעשה שנולד משה אין סדר שלא הזכיר בה. והטעם משום שאמר מחזני נא מספרך אשר כתבת, וקללת חכם אפילו על תנאי באה, ונתקיים בזה.

כתב על כך הגאון ר' זלמן סורוצקין זצ"ל, שבשעה שחילקו את סדר הפרשיות קבעו פרשה זו שלא נזכר בה אדון כל הנביאים, לשבוע שחל בו ז' אדר, יום הסתלקותו והולדתו של משה רבינו. והדעת נותנת, שבזה רצו חכמינו ז"ל להבליט את אופיה של אמונת ישראל הטהורה, שלא העמידה את המחוקק, איש האלקים, במרכז הפולחן הדתי ועבודת ה', כמו שאנו רואים ב"אמונות" אחרות, שכל החגים והמועדים סובבים והולכים אחרי חזיון הפרטיים של המחוקק, החג היותר גדול הוא יום הולדתו של המחוקק, ואחריו בא יום המיתה שלו, וימי הצום והתענית קשורים בסבלו וצעריו. וזה עושה רושם כי הכל נברא לכבודו, וכל ה"אמונה" היא רק בו.

לא כן הוא חלק יעקב ותורתו, המחוקק נשאר "נחבא אל הכלים", אין העם יודע את יום הולדתו (ורק הלומדים למדו כן על פי חשבון), ואין חוגגים ימים אלו, וכמה עונה וצניעות יש בזה, שלא חיוב אותנו מקבל התורה, להביע לו איזה איזה הכרת תודה בעד מסירת נפשו בשעת גאולת ישראל ובשעת קבלת התורה, ולא לחינם העידה עליו התורה "והאיש משה ענו מאד". ולכן קבעו לקרוא פרשה זו שלא מוזכר שמו דוקא בשבוע שהוא נולד ונפטר, ובה אנו מראים את גדולתו של משה שביקש למחוק את שמו, ואין הוא דורש לכבוד עצמו כלל.

"ויקחו אליך שמן זית זך בתית למאור להעלת נר תמיד" (כו, כ).

אמרו חז"ל (מדרש רבה, לו) "נר מצוה ותורה אור", הרבה פעמים שאדם מחבב בלבו לעשות מצוה ויצר הרע שבתוכו אומר מה לך לעשות מצוה ומחסר את נכסיו, עד שאתה נותן לאחרים תן לבניך, ויצר טוב אומר לו תן למצוה, ראה מה כתיב כי נר מצוה מה הגר הזה כשהוא דולק אפילו אלף אלפים קרויין וסבבין מוליין הימנו אור במקומו, כך כל מי שיתן למצוה אינו מחסר את נכסיו, לכך נאמר כי נר מצוה ותורה אור.

ביאר הגאון ר' אליעזר קאהאן זצ"ל (מתלמיד נובהרדוק) שיש להבין מדרש זה על פי דברי מרן הגרי"ם זצ"ל שאמר, שהעיקר במלחמת היצר הוא שצריך ללמוד מוסר בשני מישורים, האחד להגדיל היראה, והשני להקטין הניסיון. שאם יגדיל את היראה אז יוכל לעבור את הניסיון ואף שהוא גדול. ועוד מוטל עליו להקטין את הניסיון, וזה על ידי שילמד מוסר יבחיין שאין כאן ניסיון כלל, כי הכל עצת היצר שמדמה לו דמיונות, וכאשר הוא יגביר את השכל על הדמיון יראה כי אין כאן ניסיון כלל.

והמשיל על כך הסבא מקלם זצ"ל, שאם יודמן לאדם למצוא הרבה מומן בשבת והוא עומד על יד המציאה, והיצר הרע מחבב לו את המציאה, ומתאר

"זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים" (דברים כה, יז).

אמרו חז"ל (ילקוט שמעוני, תתקלח), רבי פנחס אומר, אחר ארבעים שנה רצה משה לומר להן לישראל זכורים אתם מה שאמרתם היש ה' בקרבנו, אלא אמר משה אם אני אומר להם כך הרי אני מלבין פניהם ומלבין פנים אין לו חלק לעולם הבא, משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו פרדס אחד והכלב קשור בפתח הפרדס ומביט בכל מה שבפרדס, נכנס אוהבו של מלך לגנוב מן הפרדס ושיסה בו את הכלב וקרע בגדיו, אמר המלך אם אני אומר לאוהבי למה נכנסת לתוך פרדס שלי הרי אני מלבין את פניו, אלא אמר הראית כלב שוטה היאך קרע את בגדיו, מיד הוא מבין מה עשה, כך אמר משה הריני אומר לישראל זכור את אשר עשה לך עמלק.

עורר על כך הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל, שמדברי המדרש יש ללמוד שטעם הזכירה הוא אינו כדי למחות את עמלק, שהרי המחייב היא רק על ידי המלך וכמו שכתב הרמב"ם (מלכים א, ב), וגם אינו מפני חשש שכחה, אלא הזכירה הוא ענין לעצמו, ויסוד הזכירה הוא זכירת הסיבה למלחמת עמלק, מפני שעמלק אינו אלא הכלב ששיסהו בעל הפרדס, והסיבה שעמלק נלחם בישראל מפורשת בחז"ל (סנהדרין קו, א) על הפסוק "ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים" שרפו ידיהם מדברי תורה.

ומפני כבודם של ישראל לא הזכיר החטא במפורש, אלא נצטוו לזכור את עמלק, ועל ידי זה נזכר את החטא, והחטא לא היה ביטול תורה לגמרי אלא ריפיון ידים, ועל זה באה מצוות הזכירה לעולם, והרי לנו לימוד נורא מאוד.

לפני כמה גדול אושרו ועושרו אם יקח את המציאה, והיצר טוב אומר לו שלא יחלל את השבת, והוא נמצא במבוכה ובתוך המלחמה עם היצר. אך לו יצויר שהכסף הזה הוא מזויף, כי אז תפקע מיד עוצמת הניסיון והוא יברח ממוחשבת היצר כמטחוי קשת.

וכך גם בכל הניסיונות שהיצר הרע מגדיל לו את הניסיון, אבל האמת שכל הניסיון נאחז על זיוף, ועל האדם רק להבין את הזיוף ואז ממילא יתבטל הניסיון. וזו משמעות דברי המדרש של "ותורה אור", שהתורה תהיה אצלו כמו נר, ויבין שלא מפסידים אם שומעים לקול התורה, ומה שנדמה לו להפסד, אינו הפסד באמת ואין כאן ניסיון כלל, כי אף שיתן צדקה לא יחסר לו כלום.

"ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים והיו על לב אהרן בבא לפני ה'" (כה, ל).

אמרו חז"ל (שמות רבה ד, יז) הלב ששמוח בגדולת אחיו ולבש אורים ותומים שנאמר "והיו על לב אהרן".

ויש להבין מה השייכות של הלב ששמוח ללבישת האורים ותומים שהם על הלב, ובדרך כלל הנהגת הקב"ה היא במידה כנגד מידה, ומה הקשר בין הדברים.

ביאר זאת הגאון ר' גרשון ליבמן זצ"ל באופן נפלא, שהנה טבע האדם כשרואה הצלחתו של חבירו בתורה ויראת שמים, אף ששמוח בשמחתו אבל השמחה מהולה ברגשות של קנאה, וכדברי המסילת ישרים (פרק יא) שהכבוד הוא הדוחק את לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם, ולולי זה, כבר היה האדם מתרצה לאכול מה שיוכל, ללבוש מה שיכסה ערותו, ולשכון בבית שתסתירו מן הפגעים והיתה פרנסתו קלה עליו ולא היה צריך להתנוגע להעשיר כלל, אלא שלבלתי ראות עצמו שפל ופחות מרעיו מכניס עצמו בעובי הקורה הזאת ואין קץ לכל עמלו. ולכן קשה לאדם לשמוח לגמרי עם חבירו כיון שאינו רוצה להיות פחות ממנו.

ואהרן הכהן היה נביא במצרים כל זמן שמשח היה במדין, וכשיצא לקראת משה העידה עליו התורה ששמוח בכל לבו, ולא היה בו שמץ של קנאה כלל, ויותר על כל הפרסום ונחבא אל הכלים.

ולכן זכה בשכר של החושן והאפוד שהיו על לבו, ועל ידי האורים והתומים כולם יבואו לשאול אותו את דבר ה', וכולם יהיו תלויים באמרי פיו, וזה הכבוד שזכה על ידי שברח מן הכבוד והפרסום.

"ועשית את מעיל האפוד כלייל תכלת, והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע" (כה, ל-א-ב).

אמרו חז"ל (ערכין טז, א) שהמעיל מכפר על חטא לשון הרע, אמר הקדוש ברוך הוא יבא דבר שבקול ויכפר על מעשה הקול.

כתב החפץ חיים זצ"ל, שרמוז בפרטי המעיל ענין לשון הרע. שהמעיל עשוי תכלת, וכמו שנצטוו בפתיל תכלת בציצית, משום שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד. והיינו שעל ידם יזכור שיבא לדון לפני כסא הכבוד. וכן הוא גם בזה, שהלשון הרע שהוא מספר הוא עולה עד כנגד כסא הכבוד, ועל ידי שהוא לבוש תכלת יזכור ויתבונן לאן דבריו עולים, וישמר מזה.

ובמעיל היה פי ראשו בתוכו. ורמז בזה מה שאמרו חז"ל על הפסוק תולה ארץ על בלימה, על מי העולם קיים על מי שבוולם פיו בשעת מריבה, והיינו שייכבש את כל דיבורו שלא יצא לחוץ.

והיה למעיל שפה לפיו סביב מעשה אורג. והיינו שייצייר אז בנפשו כאילו יש עוד על פיו מבחוץ מעשה אורג, שנארגו השפתיים זו לזו כדי שלא יוכל לפתחם.

ועוד כתוב בו "כפי תחרא יהיה לו לא יקרע", ופירש רש"י, שהיו שריונים שלהם פיהם כפול כדי שלא יקרע. והוא בא לרמז לנו, שכמו שהשריון (הוא המגן) שלובשו האדם, הוא לו למגן ומחסה שלא יוזק מן החיצים שזורקים עליו, כן הוא מי שבוולם את פיו, הוא לו למגן בפני המריב עמו, שסוף דבר יהיה שישתוק המריב כיון שאין עונה אותו דבר, מה שאין כן אם יענה לו, תתרחב המריבה וצא לידי מוהלומוות.

א. "והגדת אתם אבנט אהרן ובניו וחבשת להם מגבעת והיתה להם כהנה לחקת עולם" (כט, ט). ולמדו מכאן (זבחים יז, ב) שכהן שעבד מחוסר בגדים עבודתו מחוללת. ודרשו, בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם, אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם.

והגאון ר' יוסף ענגיל זצ"ל (אתון דאורייתא, יט. בית האוצר מערכת ב, י) כתב לחקור, האם הצורך בלבישת בגדי כהונה הוא רק דין בכהן, שכל זמן שאינו לובש בגדי כהונה אינו נחשב לכהן והוא כזר העובד, או שגם העבודה עצמה מצריכה שיעשו אותה עם בגדי כהונה, והבגדים הם כמכשירי עבודה.

וכתב שיש נפ"מ בחקירה זו גם לכהן הדיוט שעבד עבודה של כהן גדול ביום הכפורים [וודאי שאין עבודתו כשירה], האם הוא חייב מיתה משום מחוסר בגדים [ועי' בשער המלך (יום הכפורים, א) שכתב לדון אם הוא חייב מיתה משום מיתה], שאם הבגדים הם אף צורך העבודה ממ"ל הוא חייב מיתה, שאם עבד בשמונה בגדים חייב מיתה משום ריבוי בגדים (שדינו בכמיתה כמחוסר בגדים), ואם עבד בארבעה בגדים חייב מיתה כיון שהעבודה מצריכה שמונה בגדים והוא עבד מחוסר בגדים. אבל אם החיוב בגדים הוא רק דין בכהן ולא בעבודה, אם עבד בשמונה בגדים יהיה חייב מיתה משום ריבוי בגדים, אבל אם עבד בארבעה בגדים אין לו דין מחוסר בגדים כיון שהוא לובש בבגדי הדיוט ונחשב לכהן, אלא שעבודתו פסולה ועובר באיסור.

וכתב להביא ראיות מכמה מקומות לנידון זה.

ב. אמרו חז"ל (זבחים פח, ב) למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה, לומר לך מה קרבנות מכפרין, אף בגדי כהונה מכפרין. ולכאורה יש להביא ראיה מכאן שהבגדים עצמם מכפרים והם מוגף העבודה.

ועוד הביא ראיה, ממה שהסתפק רמ"י בר חמא (עבודה זרה מז, א) אם השתחוה להר האם מותר לבנות מהאבנים של ההר הזה את המזבח. וביארו שצדדי הספק הם האם גם המזבח שהוא ממכשירי הקרבן נאסר בכך או שרק גוף הקרבן עצמו נאסר אם השתחוה לו.

ועוד הסתפק רב פפא (שם מז, א) אם השתחוה לכהונה האם מותר להשתמש בצמר שלה ולעשות ממנו תכלת לבגדי כהונה. והקשו על רב פפא, שזה אותו ספק של רמ"י בר חמא.

ומבואר, שבגדי כהונה הם מכשירי קרבן, ולא רק דין שהכהן צריך ללבוש בשעת עבודה ובלא זה אינו כהן, אלא הם נצרכים לגוף העבודה, ולכן דימו את בגדי הכהונה למזבח ששניהם מכשירי קרבן.

ג. ולכאורה יש להביא ראיה שהבגדים הם רק לצורך העבודה, ממה שהכהן מחויב ללבוש את הבגדים רק בבית המקדש ולא בגבולין ויכול לאכול תרומה ולישא כפים אף בלא בגדי כהונה, ואם כן מוכח שנקרא כהן אף בלא הבגדים.

אמנם כתב באתון דאורייתא שאין להביא ראיה מכך, ויש לומר שבבית המקדש צריך שיהיה כהן מוקדש יותר, ועל ידי לבישת הבגדים הוא יותר קדוש, ואין זה כלל משום צורך העבודה, אלא רק מדין הכהונה.

ד. מבואר בקידושין (לו, א) הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות והקטורות והמליקות והקבלות והזאות, נוהגים באנשים ולא בנשים. ולמדו כן מקרא.

והקשו התוס', מדוע צריך קרא נשים אינן כשרות לעבודות הללו, והלא הן מחוסרות בגדים, ואמרו בזבחים (יז, ב) בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם, אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם.

ותירצו, שצריך למעט מקרא במקום שהם לבשו את הבגדים. ועוד תירצו, שנשים כיון שלא נצטוו ללבוש את הבגדים אין הם נחשבות למחוסרות בגדים.

ולכאורה מוכח מדברי התוס' שהבגדים אינם כלל לצורך העבודה אלא רק מדין הכהונה, ולכן נשים שעבדו אין פסול בעבודה משום חיסור בגדים כיון שלא נצטוו ללבוש, ועל כרחק שהוא דין בכהן ולא בעבודה.

אמנם בחידושי המהר"ט כתב, שודאי בעבודות שצריכות בגדי כהונה לא עלה על דעת התוס' להכשיר את העבודה, כיון שאין בגדיהם עליהם, ומה שכתבו התוס' הוא רק לענין חילול העבודה, שיש דין שכהן שעבד מחוסר בגדים עבודתו מחוללת ואי אפשר לחזור ולעשות שוב עבודה זו, ועל זה כתבו התוס' לדון שבלי הקרא המיוחד בנשים היה מקום לומר שאין עבודתם מחוללת, וכהן אחר יוכל לחזור ולעשות את העבודה שעשתה, אבל ודאי שאין העבודה כשירה בלי בגדי כהונה.

ומבואר בדבריו, שהבגדים נצרכים לגוף העבודה, ואף כהן שאינו מצווה ללבוש בגדים אין עבודתו כשירה, כיון שהעבודה עצמה מצריכה בגדי כהונה.

ה. כתוב בפסוק "ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת" (כה, ב). וכתב האור החיים, "צריך לדעת מה היא כוונת ה' באומרו לכבוד וגו' אחר שמודיע מעשיהם ואופניהם, ואם להודיעו שבגדים אלו יש בהם לאהרן כבוד ותפארת מה יצא לנו מזה.

ואולי שיתבאר על פי מה שאמרו (עבודה זרה לד, א), שאלו את רבי עקיבא במה שמש משע שבעת ימי המילואים, לא הוה בידיו, אתא ושאל בי מדרשא, אמר ליה בחלוק לכן שאין בו אמרא. הנה ממה ששמש משה בשבעת ימי המילואים בחלוק זה, יגיד שאין הבגדים מעכבין אלא לאהרן ולבניו, אבל זולת הכהנים תתרגע עבודת הקרבנות בלא בגדים, והוא מה שמודיעו באומרו כבוד וגו' לומר לא תחשוב כי הבגדים לצורכי עבודה לבד ויתחייב הדבר ללבושם משה בעבודת ימי המילואים, ולא כן הוא אינם אלא לכבוד וגו' למשרת קבוע לעבודתו, אבל לצד העבודה לבד כשתהיה בזולת אהרן ובניו יעבדו בחלוק לכן וכמו שכן שמש משה כנזכר".

ומבואר בדבריו, שאין הבגדים כלל צורך העבודה, שהרי משה שימש בחלוק לכן, וכל החיוב הוא על כהן קבוע שצריך שיהיה לו בגדים לכבוד ולתפארת.

ו. והנה הרמב"ם (ספר המצוות, לג) מנה את מצות לבישת בגדי כהונה ממנין המצוות.

ובהשגות הרמב"ן הביא את שיטת הבה"ג שלא מנה מצוה זו של לבישת הבגדים, ומנה רק את האיסור לעבוד מחוסר בגדים.

והרמב"ם לא מנה את האיסור לעבוד מחוסר בגדים במנין המצוות, אלא הזכיר איסור זה יחד עם שאר חייבי מיתה בידי שמים שלוקין (סנהדרין יט, ב), וכתב שמחוסר בגדים הרי הוא כזר ולוקה.

וביאר הרמב"ן את שיטת הבה"ג, שכיון דאין בלבישת הבגדים שלא בשעת העבודה שום מצוה, אינו אלא הכשר העבודה שאם עבד בפחות מהן או ביותר תפסל עבודתו, והוא חלק ממצות העבודה, ולכן יש למנות רק את האיסור שלא לעבוד מחוסר בגדים.

ובחידושי הגר"ח מבריסק זצ"ל (זבחים יז) כתב שהם חולקים בנידון זה, שהבה"ג סבר שלבישת הבגדים היא נצרכת לעבודה, ולכן אין למנותה למצוה בפני עצמה אלא היא חלק מעבודת הקרבנות. אבל הרמב"ם סבר שהוא דין על הכהן שאינו כהן אם אינו לובש בגדי כהונה, ואינו חלק מהכשרת הקרבן כלל, ולכן יש למנות מצוה זו בפני עצמה, ואם לא לבש הרי הוא כזר שאין כהונתו עליו, ואין בזה איסור חדש, אלא ככל זר שעבד שלוקה. [אמנם עי' בחי' מרן הגרי"ז בזבחים (יז, ב) כתב לבאר אף בשיטת הרמב"ם שהבגדים הם חלק מהעבודה].

כתב החינוך (מצוה תרג), ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב, לא לנשים.

ובמנחת חינוך תמה עליו, שהרי כתב הרמב"ם (מלכים ז, ד) שבמלחמת מצוה הכל יוצאים ואפילו כלה מחופתה, [אמנם הרדב"ז (על הרמב"ם) הקשה וכי דרך אשה לצאת למלחמה. ותירץ, שאין אשה יוצאת למלחמה אלא כיון שהחתן יוצא מחופתו אם כן אין נוהגין שבעת ימי חופה. ועוד כתב, שהיו מספקות מים ומזון לבעליהן שבמלחמה. וכן כתב הרש"ש (סוטה מד, ב) שהיו יוצאות לאפות ולבשל לצורך אנשי המלחמה].

ועוד הקשה, ומי עמד בסוד ה' יתברך אם הטעם מחמת הנקמה, ואפשר שהוא גזירת הכתוב שזכור שנאתו מאיזה טעם ואנחנו אין יודעים, ואפשר שאף בבית משחנו שיכרת עמלק מכל וכל ולא יהיה זכר להם, מכל מקום יהיה עדיין את מצות הזכירה ולא לשכוח את מעשיו [וכן כתב המלאכת שלמה (מגילה ג, ד) שמצוה זו היא לעולם גם לאחר שלא ישאר מעמלק מאומה, כי צריך לזכור את הגורם לביאת עמלק, והוא על ידי רפיון מהתורה וריב בין איש לחבירו], ואם כן מדוע שנשים יפטרו ממצוה זו.

ועוד הקשה המשנה למלך (הגהות על החינוך), ממה שהוא עצמו כתב (מצוה תכה) לגבי הריגת שבעה עממין, שאף אשה מצווה במצוה זו, ואם כן מדוע פטר נשים ממצות זכור משום שאינן בנות מלחמה.

ומדברי הרמב"ם משמע שנשים חייבות במצוה זו של זכירת מעשה עמלק, שבסוף מנין המצוות עשה, מנה "יד מצוות שאין נשים חייבות, ולא מנה בתוכן מצוה זו, משום שסבר שנשים חייבות במצוה זו.

וליישב את דברי החינוך כתבו האחרונים לחלק בין מלחמת עמלק למלחמת שבעה עממין, שבשבעה עממין יש להרגם מדין ביעור המזיקין, ואין זה דין מלחמה, אלא שצריך להרגם כדי שלא נלמד ממעשיהם, וכמו שאמרה התורה "למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם" (דברים כ, יח), ולכן בזה אף אשה חייבת. אבל עמלק אין מצוה להרגו משום שהוא מזיק, אלא הוא עונש על מה שעשה לעם ישראל בצאתם ממצרים, וזה דין מלחמה, ולכן סבר החינוך שבמלחמה נשים פטורות.

ובשו"ת אבני נזר (או"ח, תקט) הוסיף, שהריגת עמלק [באופן יחידי ולא בשעת מלחמה] אינה דוחה שבת, וכמו כל חייבי מיתות שאין מיתותם אותם בשבת, וכיון שאינה דוחה שבת, אם כן היא מצוה שהזמן גרמא, מפני שיש זמן שפטורים ממצוה זו, ולכן נשים פטורות ממצוה זו.

אבל בהריגת שבעה עממין כיון שדינם כהריגת המזיקים, אם כן היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, כיון שצריך להרגם רק כדי שלא יחטיאו את בני ישראל, ולרוב הפוסקים הוא פטור, ולכן אף נשים חייבות במצוה זו כיון שהיא מצוה שאין הזמן גרמא.